

TERMINITEADUSEST EESTI TEADUSKEELENI

Peep Nemvalts

Ülevaade

Eestikeelsete ülikoolide 90 tegevusaastaga on teadustekstid paljugi muutunud. Kõige ilmsem on see ehk oskussõnavara arengus, millesse aastakümnete kestel on oma märgatava panuse andnud mitmel erialal tegutsenud terminitoimkonnad. Sageli kaldutakse arvama, et *oskuskeel* ja *terminoloogia* on sünonüümsed, et neil on üks ja sama mõistesisu. Siin väidetakse, et see pole nii: nagu üldkeel pole vaid kogum sõnu, vaid veel enamgi süsteem ja struktuur, mis need sõnad mõttekalt seostada suudab, nii ei piirdu ka oskuskeel üksnes terminihulgaga, vaid vajab süsteemset korrastavat jõudu, toimimaks tõhusa tunnetus- ja kirjeldusvahendina. Väidetakse sedagi, et oskuskeel ja teaduskeel ei ole kattuvad mõisted. Artiklis vaadeldakse mõningaid tänapäeva eesti teaduskeeles ebatäpselt kasutatavaid oskussõnu ning tutvustatakse teadmusühiskonnas vajalikke uustermineid. Samuti esitatakse näiteid eesti teaduskeele struktuurile iseloomulikest ilminguist, mis võivad takistada täppiskeelset väljendust ja loetavust.

Võtmesõnad: erialakeel, oskuskeel, terminoloogia, mitmusliikkus, nominalisatsioon, umbisikulisus

Probleemistik

Eesti omariikluse algusest saadik on peetud väga oluliseks eestikeelset ülikooliõpet ja teadust, mis on leidnud tuntuima väljenduse terminiarenduses. See sai muidugi eestikeelset ülikooli looma asudes toetuda varasemale oma eriala tulihin- gede oskussõnaloomele – nagu Fr. R. Kreutzwald arsti- teaduses (vt Kull 2000 (1996): 53-58). Sajakonna aasta jooksul on eesti terminitöö olnud rohkem või vähem teadlik ja organi- seeritud, ka okupatsiooniaegse venestamissurve all. Kõige nähtavam on see töö olnud paljude erialade terminitoimkon- dade tegevusena.

See oskussõnavaratöö hea nähtavus võibki olla üks põhjusi, miks mõistete 'terminoloogia' ja 'oskuskeel' vahele on pahatihti pandud võrdusmärk: öeldes *oskuskeelekorraldus*, mõeldakse 'terminikorraldus'; öeldes *oskuskeeleõpetus*, mõel- dakse 'terminiõpetus'. Ka Eesti Terminoloogia Ühingu (Eter) võrgukodus on nimetatud „Oskuskeele korralduse andme- baasiks“⁴⁷ seda, mis sisuliselt on **terminikorrastuse** andmes- tik. Eduka terminikorrastuse ja -loome aluseks saab olla üksnes selge arusaam terminite mõistepõhisusest ja vajadusest mõistesüsteeme korrastada nii, et iga mõiste oleks võimalikult täpselt määratletud ning et selgele mõistesüsteemile vastaks ka eesti keele struktuurist lähtuv otstarbekate terminite korrastatud süsteem. See on oluline nii iga eriala piires kui ka teaduses laiemalt.

Siin võtan vaadelda mõne teaduses olulise üldmõiste määrat- letust ja vajadust olemasolevate terminite kasutusala mõiste- sisust lähtudes täpsustada. Samuti tutvustan mõnd teadmus- ühiskonnas vajalikku uusterminite ning käsitlen mõningate

⁴⁷ <http://www.eter.ee/andmebaas/index.php> (20.06.2011)

eestikeelseis teadustekstides keele loomulikust struktuurist hälbivate tarindite ja grammatiliste vormide ebaotstarbekust. Nende sageli võõrmõjuline liigtarvitus võib takistada täppiskeelset väljendust.

Keeleteadlane ja väärtkirjanduse eestindaja Henno Rajandi (1977: 80) on tabavalt nentunud: „Keelesüsteem ei kirjuta ette, mida mille kohta mõelda, järelikult ka seda, mida mille kohta öelda. Keel on mõtete ülekandmise vahend, mõtete vildakuse või puudumise korral ka vale, rumaluse ja mõttetuse ülekandmise vahend. Keelesüsteem võib vabalt töötada tühi käigul, mida tuleb ette nii normis mõtlemise kui ka ajukahjustuste korral. Mõttekomponentide valik, see, mida mille kohta öelda, on ajus endas lokaliseeritud hoopis mujal kui kõnekeskused.“

Oma teadustöö tulemusi saab kõige selgemalt edastada see, kes väga hästi tunneb mõtlemiseks ja kirjutamiseks kasutatava keele süsteemi.

Teaduskeele üldterminite tähistusala

Mõningad sageli tarvitavad terminid, mida kasutatakse justkui enesestmõistetavalt, osutuvad lähemal vaatlusel mitmemõtteliseks ja seetõttu jätavad ebamäärasemaks kui vaja ülem-, alam- ja naabermõistete vahekorra. Teaduskeeles vajalikku selgust taotledes on kasulik nende oskussõnade mõistesisu täpsustada.

Kuidas mõtestada termineid erialakeel, oskuskeel ja teaduskeel?

Üldlevinud arusaama kohaselt on eristatud üldkeelt ja oskuskeelt kui kirjakeele allkeeli. Rein Kull (2000: 11-12) on määratlenud oskuskeele mõistet nõnda: „...kitsama suunitlusega, puhterialaselt kasutatav allkeel või allkeelekogum, mis jaguneb omakorda allkeelteks. Nii võib rääkida üldises mõttes *teaduskeelest*, konkreetsemalt aga füüsika, matemaatika, meditsiini, .. ja muude erialade oskuskeelest.“. Ta näib olevat pidanud vajalikuks kasutada 'oskuskeelt' kahes eri mahus mõistena: „*Oskuskeel* on kirjakeele suur ja täh[t]is allkeelevaldkond. Kitsamas tähenduses on *oskuskeel* mingil kindlal erialal kasutatav keel, millele on iseloomulik selle ala asjatundjate korraldatud sõnavara ning eriomane üldine väljendusviis.“ (Kull 2000: 12) Oskuskeel on alati seotud mingi erialaga: „Konkreetse teadusharu või muu eriala oskuskeelele on iseloomulik nii spetsiifiline sõnavara kui ka eriomased väljendid ja konstruktsioonid.“ (Kull 2000: 141) Kolmanda terminina on sellesama mõiste tähistamiseks kasutatud *erialakeelt*: „Eriala- ehk oskuskeele, eriti teaduskeele väljendusüksuste süsteemne ning mõnes suhtes universaalsetele põhimõtetele alluv kujundamine mis tahes arenenud kirjakeeles tänapäeval on paratamatus, ..“ (Kull 2000: 145)

Teisal mõtestab R. Kull (2000 (1971, 1976): 16-17) oskuskeelt keelenormi vaatenurgast: „Teaduslikul mõtlemisel rajaneva oskuskeele ülesanded ja eripära – oskussõnade kui selle allkeele põhielementide ühemõttelisus, süsteemsus, stiililine neutraalsus jne – tingivad, et sellele keelevaldkonnale on omane ja vajalik suurem normitus, unifitseeritus, standardsus.“

Seega paistab Rein Kulli käsitluses olevat mõistena mahukaim 'oskuskeel' n-ö laiemas mõttes, 'teaduskeel' sellega enam-vähem võrdne ning selle sees 'oskuskeel' „kitsamas tähenduses“ kui mistahes eriala keel. Kas viimast oleks põhjust märkida terminiga *erialakeel*? Selles suunas osutab mõttekäik „Nii laias kui ka kitsamas, ühe erialakeele tähenduses tähistab *oskuskeel* keeleliselt kompleksset tervikmõistet.“ (Kull 2000: 144) Ent neid kahte terminite on kasutatud sünonüümidena ka kontekstis, kus ühemõtteliselt ei selgu, kas *oskuskeelt* mõtestatakse kitsamalt või laiemalt: „Üldkeele kohta kehtivaid nõudeid ei saa samastada erialakeele kohta esitatutega ja vastupidi. Üldkeelel ja oskuskeelel on kummalgi oma vajadused ja võimalused, ..“ (Kull 2000 (1985): 32)

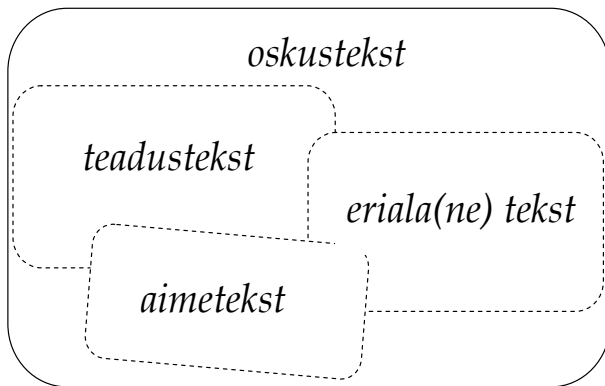
Tiiu Erelt (2007: 13) on osutanud 'oskuskeele' ja 'erialakeele' piiritlemise raskustele:

„Oskuskeel on abstraheritud tervik, mis jaguneb eri alade oskuskeelteks, mida nimetangi erialakeelteks, nt meditsiinkeel, õiguskeel. Korrapärasest hierarhiast selle jaotuse kohta pakkuda pole, .. Teistes maades, sh Soomes, on uurijaid, kelle arvates erialakeeled on omavahel niivõrd erinevad, et abstrahering üheks oskuskeeleks pole kas tarvilik või on võimatu. Eesti oskuskeeleõpetuses nii pole arvatud, mis ei takista aga tunnustamast erialakeelte omapära ning nendega eraldi tegelemist.“

Lihtne pole olnud ka teaduskeele mõistet piiritleda: „Oskuskeele, eriti teaduskeele kui selle kõige olulisema osa taga on keerukam, abstraktsem mõtlemine, mis tingib ka mõistete teistsuguse väljendamise ..“ (Erelt 2007: 18) Üldise tõdemusena võib nõustuda, et teaduskeel on osa oskuskeelest – aga milline osa täpsemalt ja kuidas seostub erialakeel(t)ega? Oskuskeelele omistatav „laiem“ ja „kitsam“ tähendus ilmneb T. Erelti (2007: 327) käsitluses teksti suhtluseesmärgi kaudu:

oskustekstid laias mõttes väidetakse olevat aimetekstid, oskustekstid kitsas mõttes aga need, „millega eriteadlane esitab teistele eriteadlastele seisukohti nende ühise eriala probleemide suhtes“.

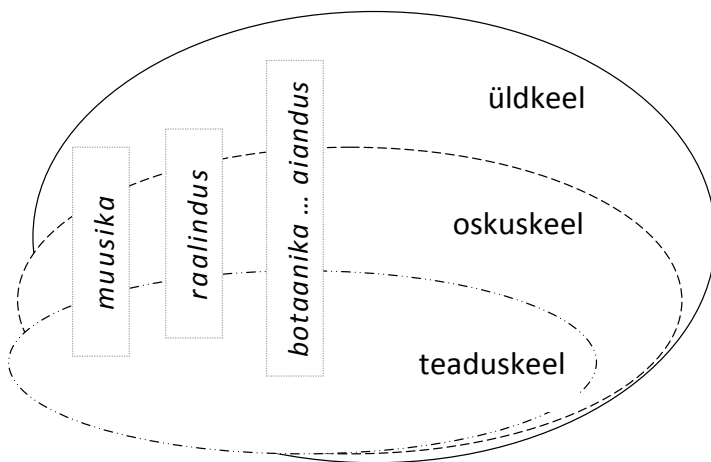
Siiski tundub otstarbekam kasutada viimaste tähistamiseks terminit *teadustekst* ja märkimaks esimesi terminit *aimetekst*. Üks pole kitsam kui teine. Lisaks neile on kindlasti olemas ka erialaseid tekste, mis pole ei teaduslikud ega populaarteaduslikud, kuid on siiski seotud mingi (teadusvälise) eriala toimimisega. Neist saab vajadusel, sobivas kontekstis, kõnelda kui *eriala(stest) tekstidest* – välistamata muidugi võimalust ka teadus- või aimetekste konkreetsemalt mõne erialaga seostada. Terminit *oskustekst* saab otstarbekaimalt kasutada eelnimetatud kolme ülemmõiste viitavana (vt joonis 1).

Joonis 1. Mõiste 'oskustekst' alammõisted

Kirjakeele allkeelte süsteemis oleks mõistlik piirata termini *oskuskeel* tarvitust just nimelt abstraktsele mõistele ja üksnes sellele viitavana. Praegu on pigem kalduvus kasutada seda terminit ohtralt sealgi, kus täpsem oleks *erialakeel* – või pigem *eriala keel*, sest kõneks on mõne konkreetse eriala keeletarvitus: muusika, raalinduse, botaanika, aianduse vm eriala keel. Teadusteksti koostades tarvitatakse nii teaduskeelt kui ka teadusharus käsitletava eriala keelt. Neid mõlemat läheb vaja aimetekstiski, kuid siis tuleb lisada veel paras annus üldkeelt.

Teaduskeelt olen oma loenguis määratlenud kirjakeele allkeelena, mis lõikub kõikide erialade (oskus)keelega⁴⁸ ja võimaldab väljendada teaduslikku tunnetust selgelt, loogiliselt ja ühemõtteliselt (vt joonis 2).

Joonis 2. Teaduskeel allkeelte mõistesüsteemis

⁴⁸ Õigupoolest on täiendosis *oskus-* siin liiane.

Kuidas piiritleda termini *terminoloogia* mõistesesisu?

Kui ühelt poolt on *oskuskeelega* samatähenduslikuks peetud *erialakeelt*, siis teisalt: „Oskuskeelega tähenduses on meil ja mujal kasutatud ka sõna *terminoloogia* (ingl *terminology*, sks *Terminologie*, pr *terminologie*, vn *терминология*). Paraku on *terminoloogia* mitmetähenduslik sõna.“ (Kull 2000: 142) Miks see siis on mitmetähenduslik ja kui mitu eri tähendust sel terminil arvatakse olevat?

Kuivõrd (üld)keel ei ole pelk hajus hulk sõnu, vaid mitmekihiline leksikaalgrammatiline struktuur, siis ei saa kuidagi väita, nagu oleks 'keel' ja 'leksikoloogia' mõistesisult kattuvad. Niisama võimatu peaks olema võrdsustada ka 'oskuskeelt' ja 'terminoloogiat', kui eesmärk on täppiskeelne teadustekst.

Uno Mereste (2000 (1969): 59) käsituses on *terminoloogial* tähendusi lausa neli, esitatud tabelina 1. Siingi nähtub soov kasutada üht ja sama oskussõna kord „laiemas mõttes“, kord „kitsamas mõttes“, lisaks veel püüid mõtestada sedasama terminit kord ontoloogiliselt, kord gnoseoloogiliselt. Seesugune mitmetähenduslikkuse taotlus sunnib küsima: kui mitut eri mõistet tähistavana on üht terminit mõttekas tarvitada?

Tabel 1. Terminoloogia tähendused Uno Mereste (2000 (1969): 59) järgi

Terminoloogia	ontoloogilises mõttes	gnoseoloogilises mõttes
kitsamas mõttes	<i>Oskussõnavara</i>	<i>Oskussõnavaraõpetus</i>
laiemas mõttes	<i>Oskuskeel</i>	<i>Oskuskeeleeõpetus</i>

Mereste nelikjaotust kriitiliselt vaadeldes on Tiiu Erelt (2007: 12) tõdenud, et eesti keeles saab „ühe mitmetähendusliku võõrsõna *terminoloogia* asemel kasutada tähendusekohaseid ja end hästi seletavaid omasõnu“. Sealsamas lisab ta: „Sõna *terminoloogia* kasutamine oskuskeele mõttes on vähemalt tavatu, kui mitte võimatu.“ Paraku niiväga tavatu see ei ole, pigem üsna levinud, kuigi selguse ja täpsuse huvides võidaks seda võimatuks pidada küll. Ülejäänud kolmes tähenduses tarvitatava *terminoloogiaga* näib T. Erelt siiski nõustuvat.

Et selle mõistepesa terminivastendustes puudub süsteemne järjekindlus, nähtub ka kogenud keelekorraldajate kirjutistest. Seoses *terminikorrastusega* (rööpterminina kasutusel ka tarbetu ja ebatäpne *terminoloogia korrastamine*) on Rein Kull (2000 (1984): 98) väitnud: „Oskuskeele üldise arendamisega tegelev distsipliin – eesti keeli *terminoloogiateadus* ehk *oskuskeeleõpetus*, vn *терминоведение*, sks *Fachsprachlehre* – on tänapäeval kujunenud omaette teaduseks oma aineala, oma objekti, oma meetodikaga.“ Artikkel ei käsitle aga sugugi **oskuskeeleõpetust**, terminoloogiat „laiemas mõttes“, nagu Mereste liigitelu põhjal võiks arvata, vaid ikka seda, mida T. Erelt tähistab *oskussõnaõpetusega*.

Uuemais õigekeelsussõnaraamatuis on terminile *terminoloogia* esitatud kaks tähendust: varem 'oskussõnavara' ja 'oskussõnavaraõpetus' (ÕS 1976), viimaseis 'oskussõnavara' ja 'oskuskeeleõpetus' (ÕS 1999, ÕS 2006). Viimastega sarnaselt on tähendused antud ka Võõrsõnade leksikonis (VL 2000), kuid esimesele on lisatud täpsustus „oskuskeele (erialakeele) terminite süsteem“, teisele „eriti terminitest ja neile esitatakse nõuetest“.

Kuigi põhimõtteliselt ei tule – ega tegelikkuses saagi alati – terminikorrastuses polüseemiat vältida, peaks seda siiski ühemõttelisuse huvides tegema seal, kus vähegi võimalik. ÕS 1960 on andnud vaadeldava termini ainsaks tähenduseks 'erialased oskussõnad', ent see pole täpne. Olen varemgi (Nemvalts 2007: 17) märkinud vajadust piirata *terminoloogia* mõistesisuks Mereste pakutud neljast üksnes 'oskussõnavaraõpetus', nagu *leksikoloogia* tähendus on 'sõnavaraõpetus', ning võimalust *oskussõnavara* rööpterminina kasutada *terminivara*.⁴⁹ Mõistagi on *terminoloogia* omakeelse vastena eelistatav lühem *oskussõnaõpetus* või *terminiõpetus* ilma osiseta *-vara-*. Kui soovitakse mõtestada terminoloogiat omaette teadusena, siis ei sobi seda tähistama tautoloogiline *terminoloogiateadus*, vaid lühem ja sisutäpne *terminiteadus*.

Muid teaduskeele üldtermineid

Mistahes teadusvaldkonnas on edukaks uurimistööks vaja teadlastel omavahel nõu pidada, uuritavaid nähtusi ja uurimisviise arutada. Neid kogunemisi on märgitud terminitega *kollokvium*, *konverents*, *sümposion* ja *seminar*. Kas nende mõistesisu ka kuidagi erineb, kipub aga jääma ebaoluliseks. Sõnaraamatud ei seosta *seminari* kuidagi teadlastevahelise aruteluga, vaid peale teatava õppeasutuse tähenduse märgivad selle mõistesisuks 'õppevorm' (ÕS 2006); 'õppetöö vorm, mingi teema arutlus õppejõu juhendusel' (VL 2000); '(õppetöö vorme kõrgkoolides ja täiskasvanute haridustöös:) loenguil kuuldu, iseseisvalt loetu v. uurimuste ühisarutamine õppejõu juhendamisel' (EKSS 1998, 2009).

⁴⁹ Seda oskussõna on tarvitanud ka Tiiu Erelt, Rein Kull on kasutanud liitumit *terminileksika*.

Ka termini *kollokvium* tähenduseks on varem antud üksnes õppega seostuv 'teadmiste kontroll vestluse abil' (ÕS 1960, 1976); hiljem on teise tähendusena lisandunud 'teadus- v poliitikanõupidamine' (ÕS 1999, 2006; VL 2000; VS 1999, 2005).

Ülejäänud kaks terminit on mõtestatud kõige selgemini teadustöö osana. Õigekeelsussõnaraamatu (ÕS 1976, 1999, 2006) tegijad on pidanud *konverentsi* tähendust nii üldtuntuks, et mingit selgitust polegi lisatud, üksnes mõni liitsõnanäide, sh *teaduskonverents*. Teisal (VL 2000) on põhitähendusena märgitud kõige üldisemalt 'nõupidamine'. Vaid seletussõnaraamatus on peetud oluliseks selle oskussõna mõistesisu täpsustada: ulatuslikum teaduslik, meetodiline vm. nõupidamine ettekannete ja diskussioonidega' (EKSS 1992, 2009).

Oskussõna *sümposium* tänapäevase põhitähendusena on esitatud 'teaduslik konverents' (ÕS 1976), 'teadlaste erialane nõupidamine' (ÕS 1999, 2006; VS 2005).⁵⁰ Taas on seletussõnaraamatus mõistemahtu kitsendatud: 'teadlaste erialane nõupidamine kitsapiirilistele küsimustele arutamiseks' (EKSS 2000, 2009).

Üht teadusliku mõttevahetuse vormi on üha rohkem tahetud märkida terminiga *paneel(diskussioon)*. Seetõttu saab tihti konverentsikavast lugeda, kuidas üks „juhhib paneeli“ ja teised teadlased „on paneelis“ (nt Eesti Haridusfoorum 2008)⁵¹. On tekitatud ka muid liitsõnu, nt *visioonipaneel*, *diskussiooni-paneel*;⁵² *paneelettekanne* (< ingl *panel presentation*)⁵³. Väitlusjuhti

⁵⁰ *sümposiumi* ajaloolise sisu tõlgendus erineb mõnevõrra: 'vaimuka vestluse ja meelelahutusega pidusöök Vana-Kreekas' (ÕS 1999, 2006; EKSS 2000, 2009); 'filosoofilis(t)e vestlus(t)e ja meelelahutusega pidusöök Vana-Kreekas' (ÕS 1976, VL 2000, VS 2005).

⁵¹ <http://www.ngo.ee/arhiiv/www.ngo.ee/24119.html> (5.12.2008)

⁵² www.talveakadeemia.ee (26.2.2009)

tahetakse aga järjest sagedamini nimetada inglispäraselt *moderaatoriks*, kes *modereerib* „paneeli“, diskussiooni, konverentsi vm, selle asemel et seda juhtida.

See, et üks inglise sõna *panel* tähendusi on 'viktoriinist või arutlusest osavõtjate rühm' ja üks paljudest inglise *moderator* tähendustest 'kõnekoosoleku juhataja', ei ole piisav põhjus seda tähendust ka eesti keelde üle kanda (vt põhjendusi Nemvalts 2008). ÕS 2006 soovitab *paneeli* asemel õigustatult *arutlusringi*, ent olenevalt kontekstist võib piisata ka lihtsalt *arutelust*. Sobiv omasõna selles tähenduses on ka *ümarlaud* või *laudkond*. Samuti soovitab ÕS 2006 tarvitada *moderaatorit* üksnes tehnika või muusika oskussõnana. See ongi otstarbekas.

Tugev inglise keele mõju on nähtavasti tekitanud ka laialt levinud kujutelma, nagu ei oleks eesti sõnad *väitlus* ja *väitlema* nii täpsed nagu prantsuse päritolu laensõnad *debatt* ja *debateerima* (vt ka Nemvalts 2008). Eesti kirjakeele normi aluseks olevas sõnaraamatus (ÕS 2006) on *debati* tähendusena esitatud '(avalik) vaidlus või arutelu', VL 2000 lisab sellele 'väitlus peamiselt poliitilistel teemadel', VS 2005 lisab 'peamiselt parlamendis'. EKSS 2009 pakub mõistesisuks 'avalik vaidlus; organiseeritud arutelu v. väitlus (hrl. poliitilistel teemadel)'; märksõna *väitlus* tähendust aga avatakse seal-samas ka võõrsõnade *debatt*, *poleemika*, *diskussioon*, *dispuut* kaudu. Teadlase küpsust tunnistab ikka *väitekiri* (mitte „debatikiri“).

Teadusteemadel saab arutleda, väidelda mitmel moel, kuid mingeid selgelt välja kujunenud tunnuseid, mis nõupidamise vorme ühe või teise termini abil eristaksid, nähtavasti eesti

⁵³ Teadusteksti koostamine ja analüüs 21.-22.03.2003 (www.quretec.com/u/vilo/edu/Teaduslik_Kirjutamine/Teadustekst.doc 28.04.2008)

kirjakeele ruumis ei tajuta. Võib-olla ei tarvitsegi üldkeeles püüda neid täpsemalt piiritleda, jättes omakeelse *nõupidamise* võõrsõnaliseks rööbikuks *konverentsi*. Siiski näib teaduskeeles olevat otstarbekas mõnikord juba oskussõnaga täpsemalt nõupidamise laadi kirjeldada. Selles suunas ongi liikunud seletussõnaraamatu toimetajad, pidades *konverentsi* ulatusliku teemaringi ning *sümposiooni* kitsama teemaga nõupidamiseks. Viimast kiputakse küll tegelikus teadussuhtluses tähistama pigem terminiga *seminar*. Täppiskeeles võiks see siiski jääda õppevormi tähistavaks. Mõnikord kasutatakse ka liitsõna *teadusseminar*, ent pole selge, kuidas selle mõistesisu erineb *konverentsi* või *sümposiooni* omast. Kas viimaste kõrval võiks olla mingis kolmandas teadusnõupidamise tähenduses vaja eristada veel *kollokviumi*, on kaheldav. Tundub otstarbekam kasutada seda ikka teadmiste kontrollile viitavas põhitähenduses.

Ületuspõhimõtte rakendatavus terminikorrastuses

Iga keel on struktuurilt eripärane – see tõik on ajendanud Uno Merestet (2000 (1969): 77–78) sõnastama ületuspõhimõtet, mille kohaselt mistahes keele terminisüsteemi luues saab vältida teiste keelte varasema terminiloo vastuolusid. See aga eeldab, et iga teadusala asjatundja, kes asub oskussõnu looma või oma eriala oskussõnavara korrastama, tõepoolest tunneks keelte sõnavara ja grammatika erinevusi ning mõistaks sügavuti eriti selle keele (enamasti emakeele) omapära, milles termineid on vaja luua või süsteemsemaks, täpsemaks korrastada. Ainult neil eeldustel on mõeldav ületuspõhimõtet tõhusalt rakendada, sest tuleb tugineda „nende väljenduslike erivõimaluste kasutamisele, mida on mõnede erilaadsete

mõistenüansside eriti täpseks väljendamiseks“ (Mereste 2000 (1969): 78) just selles keeles.

Kui keelte loomupärane erinevus unustatakse või sellest ei hoolita, siis tekibki olukordi, kus võõrkeele terminid kasutatakse nii, nagu oleks see ka emakeeles ainumõeldav. Näiteks on inglise sõna *competence* kahetähenduslik: 1) 'asjatundlikkus', oskused-teadmised pädevusena; 2) 'võimkond, võimus', võimupiirid, (võimu)pädevus.

Laialt on levinud kujutelm, et ka eesti keeles peaks see sõna olema mõlemas tähenduses kasutatav ainult ühel kujul: *kompetents*. Tundes eesti keele sõnatuletusvõimalusi süvitsi, ei saaks seda sõnatüve kuidagi kasutada tähenduses 'teadmised ja oskused', vaid ainult liitega *-us* kujul *kompetentsus*. Kui keegi on ebakompetentne, siis ei väljendata seda ju nimisõnaga **ebakompetents*, vaid ikka *ebakompetentsus*. Sõnakuju *kompetents* märgib täpselt eestikeelses tekstis ainult mõistet 'võimkond'. Liitsõna *kompetentsikeskus* saab seega eesti keele süsteemis loogiliselt tähistada üksnes 'võimukeskust' (kus ei tarvitse leida piisavalt erialast asjatundlikkust). Niisiis on „Küberkaitse *kompetentsikeskus*“ asutus, kuhu on koondunud mingi küberkaitset käsutav võim, „Teadus*kompetentsi* nõukogu“ väljendab aga mõnd teadust korraldavat võimuorganit. Kui tahetakse märkida seda, et seesugustes keskustes ja nõukogudes on vastava ala parimad asjatundjad, siis nõuab eesti keele loogika nimetusi Küberkaitse *kompetentsuskeskus* ja Teadus*kompetentsuse* nõukogu – kui tahta tingimata võõrsõna kasutada. Teine võimalus oleks läbinisti eestikeelne: Küberkaitse *pädevuskeskus* ja Teaduse *pädevusnõukogu*.

Võõrsõnalised terminid võivad osutada vajalikuks, kui teatakse nende täpset tähendust ja kui osatakse neid kasutatava keele süsteemiga kooskõlla viia.

Uuemaid oskussõnu eesti teaduskeeles

Konverentsidel on traditsiooniliselt peetud ettekandeid, ent viimaseil aastakümneil on harrastatud ka uurimistulemuste esitamist väljapandud teksti ja jooniste-tabelitena. Inglise keeles on loomulik seesugust väljapanekut tähistada terminiga *poster*. Eesti keeles on teisi, keele olemusest tulenevaid võimalusi. Mõnda aega kasutati *stendiettekannet*, samuti *poster-ettekannet*. Need töid kaasa vajaduse täpsustada tavapärasest *ettekannet* täiendiga *suuline*. Pikavõitu liitsõnade ja fraaside asemel on tihti tarvitatud lühikest *post(e)rit* inglise laensõnana eesti tekstideski, eriti kõneldud keeles. Eestikeelseks vasteks pakkusin 2000ndate algul mõistepõhist *vaatmikku* (Nemvalts 2006), mis on igati kooskõlas ületuspõhimõttega.

Pealegi on laensõna *poster* eesti keeleski kahemõtteline, mistõttu ÕS 2006 soovitab selle asemel ühes tähenduses *plakatit* ja teises *vaatmikku* ning viimast ka *stendiettekande* asemel. Konverentsidel saab niisiis kuulata ettekandeid ja tutvuda vaatmikega, nõupidamisele kutsuda saab aga plakateid üles pannes.

Emakeel on peamisi mõjureid nähtuses, mida tahetakse tähistada vaid võõrterminiga *identiteet*, arvates selle olevat täpsema kui mistahes omasõna. Vastukaaluks sellele väärarusaamale on keeletundjast majandusteadlane ületuspõhimõtet sõnastades pidanud vajalikuks rõhutada, et igas arenenud keeles „on ka vähemalt rahuldavaid võimalusi mis tahes teises keeles eristatavate mõistenüansside edasiandmiseks“ (Mereste 2000 (1969): 78). Ajendatuna „Arkaadia“ 2002. aasta üleskutsest leida sobivaid eesti sõnu pooleteistkümneme mõiste

jaoks, pakkusin *identiteedi* vasteks omasõna *enesetaju*.⁵⁴ Seda varem hajusama tähendusega tarvitatud sõna rakendasin järjekindlalt terminina esimest korda oma ettekandes 2003. a Võru Instituudi konverentsil „Keel ja identiteet“ (Nemvalts 2004). Liitsõna puudub ÕSides, seletussõnaraamatus esineb vaid liitsõnanäidete loetelus sõnaartiklis *taju* (EKSS 2001, 2009).

Selle liitsõna põhiosis *taju* on kasutusel psühholoogia oskussõnana tähistamas mõistet 'esemete ja nähtuste terviklik peegeldus teadvuses meelte kaudu, pertseptsioon' (EKSS 2001, 2009). Täiendosis *enese-* on kasutusel ka teisi lähedasi mõisteid märkivais liitterminis: *eneseteadvus* 'teadmised iseenda kohta' (ÕS 2006), 'iseenda olemuse mõistmine, teadlikkus oma osast elus ja ühiskonnas' (EKSS 1991a, 2009); *enesetunnetus* 'oma sisemaailma tunnetamine ja tegude hindamine' (EKSS 1991a, 2009).

Varasemates ÕSides ei leidu *identiteeti* üldse, on üksnes *identsus* 'samasuse' tähenduses (ÕS 1960, 1976); hiljem on teise tähendusena lisatud 'identiteet' (ÕS 1999, 2006; VL 2000). Termin *identiteet* mõistesisuks on antud 'teadmine endast sotsiaalseis olukordades ja suhetes' (ÕS 1999, 2006; EKSS 1991b⁵⁵, 2009), EKSSis on lisatud teise tähendusena 'enese-teadvus'. Mõlemas sõnaraamatus on kasutusnäitena fraas *eestlaste etniline identiteet*. See, millisesse rahvusesse vm rühma kuuluvaks end peetakse, ei sõltu tõenäoliselt üksnes ratsionaalsest teadmisest, vaid ka tunnetatavast ja tajutavast olukorrast ja suhetest. VL 2000 esitab ühe tähendusena ka 'samastumus, ühtsustunne mingi rühma rahva või rahvusega'. See

⁵⁴ vt Arkaadia, Eesti Päevaleht 4.10.2002

⁵⁵ Selles EKSSi vihikus on märksõna *identiteet* juures vaid viide „identsus (2. täh.)“ ning seal mõiste seletus.

pärast näibki *enesetaju* avaramat mõistet tähistavana kõige paremini sobivat. Kui on vaja eristada *etnilist identiteeti*, sobib selle eestikeelseks vasteks *rahvusetaju*.

Kreeka ja ladina päritolu võõrterminid ei tarvitse sugugi kõikide keelte kõnelejaile ühesuguse mõistemahuga olla, mistõttu on mõistlik rööbiti kasutada omakeelseid, eelistatavalt motiveeritud oskussõnu.

Struktuurihälbeid eesti teaduskeeles

Teaduskeel suudab kirjeldada uurimistööd ja selle tulemusi kõige arusaadavamalt juhul, kui sisutäpseid ja keeleliselt otstarbekaid termineid kasutatakse selge ehitusega lauseist loodud ladiusas tekstis. Kuivõrd teaduskeel on ikkagi kirja-keele allkeeli, siis mõjutab kahtlemata üldkeele ja teiste allkeelte olukord ka teadusteksti. Üldkeeleski avalduvaile ja aastakümneid visalt püsivaile nähtustele, mis teksti täpsust ja loetavust halvendavad, on oskuskeele kontekstis tähelepanu juhtinud Tiiu Erelt (1982: 139-144). Neid ebakohti on näiteks ülirohke nominalisatsioon, liigsed mitmusevormid, alaleütleva vormis järeltäiendid omastavalise eestäiendi asemel, ebaloogiline sõnajärg. Neidsamu ja teisigi hälbiva keelestruktuuri ilminguid käsitlevad ka uuemad õpikud (Erelt 2006; Kasik 2007; Kasik jt 2007).

Teaduskeeles tuleb püüda keerukaidki mõttekäike eriti selgelt sõnastada, et lugeja-kuulaja võimalikult hõlpsasti kaasa saaks mõelda. Kaasamõtleva satub raskustesse, kui teksti looja ei lähtu keele loomulikust struktuurist, vaid kasutab mõne tähenduse jaoks sobimatut vormi või liialdab mõnd liiki tarinditega. Teadusteksti neutraalsuse nõue taandatakse ülearu tihti üheainsa grammatilise vormi nõudeks. Näiteks on

enamikus teadustöö juhendites rangemalt või leebemalt nõue „Soovitavalt võiks teadustöö tekst olla umbisikulisel tegu- moes (passiivis).“⁵⁶ Seda soovitusi *ad absurdum* rakendades ongi paljudes teadustekstides jõutud lausa umbisikukultuseni. Võrreldagu:

- (1) Autori arvates sobib selleks Harrisoni (1993) organisatsiooni määratlemise tüpoloogia, mis on ka teiste juhtimisteoretikute poolt täiustatud ja tunnustatud ning Eestis varem kasutamist leidnud.
- (1.1) .. organisatsioonimääratluse tüpoloogia, **mida** on ka teised juhtimisteoretikud **täiustanud** ja **tunnustanud** ning mida Eestis on varem kasutatud.
- (2) Tallinna Tehnikaülikooli teadlaste poolt erasektoris läbi- viidud uuring töö tähenduse ja tööga seotud ootuste muutu- mise kohta kinnitas eespool kirjeldatud küsitluse andmeid.
- (2.1) Tallinna Tehnikaülikooli **teadlaste uuring** töö tähenduse ja tööga seotud ootuste muutumisest erasektoris kinnitas ..

Lauseis nagu (1) jälgendatakse täiesti tarbetult inglise passiivi- lause struktuuri, mis toob kaasa ka ülearu rohkelt *poolt-* tarindeid ning liiga tihti ka sisutühje verbe, nagu *läbi viima, teostama, toimuma*. Selline indoeuroopalik lauseehitus kandub sama tarbetuna edasi ka lauseteisenditesse, nagu *tud-*tarind näites (2). Olukordades, kus tegija on teada, on eesti keeles ka teadustekstis loomulik kasutada isikulist tegumoodi (1.1) ja sõnastada teisesed tarindid ilma tarbetute *poolt-*tarindite ja tühiverbideta (2.1).

Järgnevas esitan näiteid paarist muust struktuurihälbest, mis teadusteksti loetavust ja mõistetavust kõige rohkem häirivad. Näited pärinevad TLÜ MA-töödest ja eesti teaduskeele

⁵⁶ TLÜ infoteaduse eriala üliõpilaste uurimistöde juhend [2007], lk 28.

täiendkoolitusel osalenud õppejõudude tekstidest. Siin ei ole eesmärk esitada ammendavat kvantitatiivset eritelu, vaid pigem viidata võimalikele ebatäpse keelekasutuse mõjuritele ja tagajärgedele.

Liigne ja ebatäpne mitmus

Nagu nenditud, on see probleem püsinud aastakümneid. Kõige rohkem torkab silma nimisõna liigne mitmuslikkus, nt (M1)–(M10). Selle tõttu muutub tekst lisaks ebatäpsusele ka pikemaks, sest nimisõnafraasi (NF) tuuma pluural toob kaasa ka ühilduvate täiendite mitmuse, nt (M1)–(M3) ja (M4a,c). Kui mitmuslik NF juhtub olema lauses aluseks, siis on ka ühilduv öeldisverbifraas paratamatult mitmuses, nagu (M1), ning sama vältimatult lisandub mitmus ühilduva öeldistäitena, nagu (M4b).

(M1) ..tõelised professionaalid erinevad kogenud ei-ekspertidest selle poolest, et nende töömeetodeid saab kirjeldada astmeliselt arenevana, progressiivse probleemi lahendamise protsessina

(M1.1)⁵⁷ ..*tõeline professionaal erineb* kogenud mitte-eksperdist selle poolest, et *tema* töömeetodeid saab kirjeldada astmeliselt areneva probleemilahendusprotsessina.

(M2) Juristide jaoks on tegemist igapäevase rutiinse tööga. Nende eesmärk on tõestada kliendi õigust läbi oma konflikti lahendamiste oskuste.

(M2.1) *Juristi* jaoks on **tegu** igapäevase rutiinse tööga. *Tema* eesmärk on tõestada kliendi õigust oma *oskusega* konflikti lahendada.

⁵⁷ Kõigist algteksti näidetes (Mn) topelt allajoonitud tarbetuist mitmusevormidest on variandis (Mn.1) selle asemel sobiv ainsuslik sõne rasvases kursiivkirjas; õigustatud mitmusekasutus on kursiivis.

- (M3) Ühiskondade sotsiaalsetes struktuurides on toimunud muutused, mis avaldavad mõju ka kriminaalpoliitilises sfääris.
- (M3.1) Ühiskondade *sotsiaalses struktuuris* on toimunud muutused, mis avaldavad mõju ka kriminaalpoliitika sfääris.
- (M4) (a) Muusika avaldab mõju inimeste emotsioonidele. (b) Lapsed on aga eriti emotsionaalsed ning seega muusikale väga vastuvõtlikud. (c) Muusikalises tegevuses arenevad emotsionaalse elamuse kaudu nii laste afektiivsed tunded kui ka kognitiivne külg (Abeles 1994).
- (M4.1) Muusika avaldab mõju *inimese* emotsioonidele. *Laps* on aga eriti *emotsionaalne* ning seega muusikale väga *vastuvõtlik*. Muusikalises tegevuses arenevad emotsionaalse elamuse kaudu nii *lapse* afektiivsed tunded kui ka kognitiivne külg..

Teisendite (M1.1)–(M2.1) ja (M4.1) ainsus on eesti keeles eelistatavam põhjusel, et see märgib kogu tähistatavate klassi abstraktselt, väljendades kogu klassile tunnuslikke jooni üldistatult, mitte distributiivselt klassi iga liiget eraldi. Et teaduses on abstraherimine väga oluline, siis sobib seesugune ainsuse pruuk eesti teaduskeelde oivaliselt. Lauses (M3.1) on teadusliku täpsust taotledes ainsus ainumõeldav – algne (M3) väidab, nagu oleks igas ühiskonnas mitu sotsiaalset struktuuri.

Isegi kui fraasis ühilduvaid täiendeid pole, nagu (M5)–(M6), on põhjust teaduskeele täppissõnastuse nimel tarbetut mitmust vältida. Erinevalt juhtudest nagu (M1)–(M2) on lõigus (M6) *õpetajate* mitmus õigustatud, sest siin ongi jutt sisuliselt mitmest indiviidist. Ent *materjali* on mõistlik üldistava kogumõistena kasutada ainsuses.

- (M5) (a) Suurem Euroopa Liidu ja liikmesmaade tasemel poliitika- ja strateegiate-alane koostöö ning koosõla, (b) mida hõlbustaks Euroopa kvalifikatsioonide raamistik (*European Qualification Framework*, EQF) ja tõhustaks oluliselt ..

(M5.1) Euroopa Liidu ja liikmesmaade tasemel tihedam *poliitika-* ja *strateegia*-alane koostöö ning kooskõla, mida hõlbustaks Euroopa *kvalifikatsiooniraamistik*..

(M6) Töös kasutatakse kvalitatiivset metoodikat - süvaintervjuud ühe linnalähedase põhikooli õpetajatega. Loodetavasti aitab intervjuu käigus kogutud materjalide analüüs luua pilti, kuidas õpetajad tunnetavad neile pandud ootusi ja kui võrdreeglistik mõjutab nende igapäevatööd. Käsitletakse ka õpetajate nõustamisvajadust. Kogutud materjale analüüsitakse lähtudes õpetajate haridustasemest.

(M6.1) .. põhikooli õpetajatega. .. aitab .. kogutud *materjali* analüüs luua pilti, kuidas õpetajad tunnetavad neile pandud ootusi ja .. Käsitletakse ka õpetajate nõustamisvajadust . Kogutud *materjali* analüüsitakse lähtudes õpetajate haridustasemest.

Näited (M7)–(M9) on sõnastatud uurimistöö pealkirjaks. (M7) algab küll täpselt abstraheriva ainsusega, kuid hälbib otsemaid kahe asjatu mitmusevormiga. Ka (M8) ja (M9) kaotavad liigse mitmuslikkuse tõttu palju oma üldistusvõimest. Viimane on aga teadustöö pealkirja puhul ülioluline.

(M7) Täiskasvanu õppimisvalmisolekud ja nende mõju koolitusaktiivsusele

(M7.1) Täiskasvanu *valmisolek* õppida ja *selle* mõju koolitusaktiivsusele

(M8) Haridustee ja õppimise tähendused täiskasvanute elulugudes

(M8.1) Haridustee ja õppimise *tähendus täiskasvanu eluluoos*

(M9) Täiskasvanute koolitajate õppimis- ja õpetamisteadvus ja selle avaldumine koolitajate ja õppijate arusaamades

(M9.1) *Täiskasvanukoolitaja* õppimis- ja õpetamisteadvus ja selle avaldumine *koolitaja* ning *õppija* arusaamades

Paljudes akadeemilistes tekstides on kasutatud mõistesisult väära terminit *kompetents* pealegi sobimatult mitmuslikuna.⁵⁸ Ainsuse eelistatavusele on juhtinud tähelepanu ka Reet Kasik (2007: 73; Kasik jt 2007: 37): „Konkreetsus ei tähenda üksnes täpset sõnavara, vaid ka läbimõeldud grammatilisi vahendeid. Ainsus on konkreetsem kui mitmus. Eriti liigimõistetest rääkides tekitab ainsus selgema mõttepildi kui mitmus.”

Eriti raskepäraseks muutub tekst siis, kui liialdatakse mitme ebasoovitava või kasutuskontekstis väära vormi ja tarindiga. Lause (M10) on näide – nagu ka (M2) – küllaltki sagedasest nii nominalisatsiooni kui mitmuslikkuse ülekasutusest, mis paraku tihti avaldub kombineeritultki. Isegi kui pidada sõnu *enesekehtestamine* ja *suhtlemine* terminiks, saab ometi vähendada nominaaltarindeid poole võrra, nt (M10.1); vaevalt et *läbiraäkimine* on käsitatav terminina.

(M10) Kursusel saad täiendada *enesekehtestamise*, *läbiraäkimise* ja *suhtlemise* oskuseid ning *projektide* ja *arengukavade* koostamise oskuseid.

(M10.1) Kursusel saad täiendada *enesekehtestamise* ja *suhtlemise* *oskust* ning *oskust* läbi *rääkida*, *projekti* või *arengukava* koostada.

Adjektiivide puhul ilmneb lisaks näite (M4) juures nenditud vältimatule käände- ja arvukongruentsile paljudes seisundi- (muutus)lausetes, nagu (M11)–(M12), mitmuslik arvuühildumus. See pole sugugi hädavajalik, pigem tarbetu. Vältida saab ka juba sisult mitmuslike hulgasõnade tarvitamist mitmuse vormis, nagu lauses (M13).

⁵⁸ Seda puudutab siinse kogumiku kirjutises ka Krista Kerge.

(M11) Ta hindab uue valitsuskoalitsiooni võimalusi püsida tõrgeteta võimul järgmiste valimisteni väikesteks, sest stabiilsust murendab liitlaserakondade püüd üksteist pidevalt üle kavaldada.

(M11.1) Ta hindab .. võimalusi püsida tõrgeteta võimul järgmiste valimisteni väikeseks, sest stabiilsust murendab liitlaserakondade püüd ..

(M12) Liberaliseeritud turu tingimustes kujundab sõltumatu elektroonilise side regulaator valitsuse ja äri sektori turusuhteid neutraalseteks ja läbipaistvateks.

(M12.1) Liberaliseeritud turu tingimustes kujundab .. regulaator valitsuse ja äri sektori turusuhteid neutraalseks ja läbipaistvaks.

(M13) Meil on sageli tarvis mõista ja väljendada keerulisi ideid, valida õige sõna mitmete seast.

(M13.1) .. ja väljendada keerulisi ideid, valida õige sõna mitme seast.

Kõrgkoolide väljendusõpetuse raamatus on ainsuse-mitmuse vahekorra käsitletud rindtarindite puhul nagu *Eesti ja Läti president kohtusid Valgas*. Soovitatakse küll ainsust (*president*), kuid sealsamas tekitatakse segadust napi väitega, et mitmuski (*presidendid*) pole viga (Kasik jt 2007: 124). Nimelt on kummagi vormi taga erinev sisu: kas mõlemalt poolt üks või mitu kohtujat (vt Nemvalts 2009).

Inglise keele ja teistegi indoeuroopa keelte mõjul on eesti ühiskeelde tulnud üha rohkem mitmusevorme, mis pole eesti keelele omane ning tekitab tarbetut liiasust (Nemvalts 2003). Liigmitmuslikkus näib kohati olevat eesti keeles nii automatiseerunud, et isegi inglise keele ainsusevorm tõlgitakse eesti keelde mitmuseks, nt (M5b) Kõige ohtlikum teaduslikule täpsusele on muidugi olukord, kus ühe grammatilise arvu vormi asemel teine võib tekitada lausa väärase. Seega on

otstarbekas vältida automaatmitmust ega tohi eeldada vormilist arvuühildumist kõikjal, vaid tuleb põhjalikult kaaluda, millal on informatiivsem mitmus, millal ainsus. Teaduskeel peab siiski olema palju täpsem kui ühiskeel.

Koormav nimisõnalisus

Verbist nimisõna tuletamine võimaldab nominalisatsiooni, mis on loomulik lausestruktuuri nimisõnafraasiks transformeerimise protsess ja teaduskeeles tihti otstarbekas. Krista Kerge (2003) uurimuse kohaselt ületab nominalisatsiooni hulk teadustekstides ilukirjandust 4,3 korda, jäädes tublisti alla vaid õigustekstile, kus on *mine*-tuletisi veel kaks korda rohkem (Kerge 2003: 36, 40). Sealsamas osutab K. Kerge ka ühele olulisele põhjusele, miks teaduskeeles on palju deverbaale: neid kasutatakse tegevusi märkivate terminitena. Ent lisaks nendele kiputakse teadustekstis pruukima ohtralt naisuguseidki deverbaalseid substantiivifraase, mis ei sisalda sugugi terminit. Seda üllatavam on, et nominalisatsioonile on pööratud üsna vähe tähelepanu lause õigekeelsuse soovitustes, napilt paar lehekülge (Erelt 2006: 126-127). Kõrgkoolidele mõeldud väljendusõpetuses on siiski lisaks viidatud lehekülgede kordusele liigse nimisõnastatuse eest hoiatanud kaasautorid (Kasik jt 2007: 35, 144). Järgnevalt esitan mõningate tüüpjuhtumite analüüsi.

(N1) [Lõputöö kaitsmisele lubamiseks]_A peab üliõpilane olema läbinud õppekava ja eelkaitsmise. Sotsiaalteaduskonna dekaan annab [korralduse [[üliõpilase]_E lubamise kohta [lõputöö kaitsmisele]_D]_C]_B.

(N1.1)⁵⁹ [Et lõputöö lubataks kaitsmisele]_{A-KL} peab üliõpilane olema läbinud õppekava ja eelkaitsmise. Sotsiaalteaduskonna dekaan annab [korralduse [[lubada] [üliõpilane]_E [lõputöö kaitsmisele]_D]_{C-infT}_B.

(N1.2) [Kaitsmaks lõputööd]_{A-infT} peab ..

Lõigus (N1) esineb termin *kaitsmine* kaks korda ning *eelkaitsmine* korra. Viimane toimib sihitisena, *kaitsmine* mõlemas lauses määrustäiendina. Lisaks neile leidub kahel korral deverbaal *lubamine*: määrusliku lausemoodusti A tuumana⁶⁰ ning NF-is B järeltäiendina toimiva fraasi C tuumana. Fraasi A teeb kohmakaks kaks eri tasandi *mine*-tuletist järjestikku ja C on veelgi keerukam oma kaassõnalise *mine*-tuumaga ja järeltäiendfraasiga D, milles omakorda eestäiend. Pealegi on NF-i B tuum omakorda deverbaalne haldustermin. Kuna pole erilist põhjust pidada *lubamist* terminiks, saab tekst soravam, kasutades selle asemel mõnd verbivormi. Olgu siin näitena (N1.1) vaid üks tervikalternatiiv mitmest võimalikust: fraasi A asemel kõrvallause ning hüpleva struktuuriga nominaaltarindi C asemel ladusamalt seostatavate moodustitega *da*-infinitiivtarind.

Kui (N1) viiest *mine*-sõnest on termineid vaid 3 ja neistki vähemalt fraasis A täiendina esinev pole vältimatu – vrd (N1.2), mis päästaks asjatust *luba*-tüve kordusestki – siis lõigu (N2) kuuest *mine*-juhtumist ei tarvitse ehk ühtegi pidada lausa terminiks. Sestap on seesugustes tekstides võimalik ja loetavuse huvides väga vajalik nominaaltarindeid tublisti vähendada.

⁵⁹ Kõigist algteksti näiteis (N*n*) allajoonitud deverbaalidest on variantides (N*n*.1) j j tarbetute asemel sobivad keelendid rasvases kirjas; vajalikud ja otstarbekad *mine*-tuletised on kursiivis.

⁶⁰ Terminit *tuum* kasutatakse siin fraasistruktuuri keskse moodusti tähenduses, vrd mujal kord *põhi*, kord *põhisõna*, kord *peasõna*. Terminit *tuum* otstarbekuse kohta lähemalt vt nt Nemvalts 2000.

Siingi on fraasis F järjest kaks eri tasandi *mine*-sõnet, kuid erinevalt lõigu (N1) fraasist A pole siin täiendiline *mine*-sõne kindlasti termin. Isegi kui jätta esimene väide *mine*-fraasidega koondlauseks, on variant (N2.1) juba poole loetavam.

(N2) Eesmärgiks on õiglane tasumine, kuriteoga kahjustatud õigluse taastamine või ka [[õiglustunde rikkumise]_G heastamine]_F. Karistuse õiguslik ja eetiline alus ei vaja täiendavat põhjendamist. Riigi ülesandeks on individuaalse vabaduse kindlustamine.

(N2.1) Eesmärgiks on õiglane tasumine, kuriteoga kahjustatud õigluse taastamine või ka [rikutud õiglustunde heastamine]_F. Karistuse õiguslik ja eetiline alus ei vaja täiendavaid põhjendusi. Riigi ülesandeks on kindlustada individuaalne vabadus.

Fraaside A ja F taolisi tarindeid leiab teadustekstidest rohkesti, ent isegi ilma teiste lähiümbruse nominaaltarinditeta, nt (N3)–(N4), võib selline *mine*-paar tekitada lugemistörke. Vrd (N3.1), (N4.1).

(N3) Praegu on tekkinud oluline võitlus interneti kasutamise piiramise katsete vastu.

(N3.1) Praegu on tekkinud oluline võitlus katsete vastu piirata interneti kasutamist.

(N4) *Open Accessi* vahendatavatele teavikutele on juurdepääs tasuta ning seeõttu otsivad kommertskirjastused jätkuvalt alternatiivseid võimalusi teaduskirjanduse väljaandmise finantseerimiseks.

(N4.1) ..seeõttu otsivad kommertskirjastused jätkuvalt alternatiivseid võimalusi, kuidas finantseerida teaduskirjanduse väljaandmist.

Topeltraskeks muudab teksti see, kui lisatakse veel tühi-verbide *mine*-tuletisi, nagu *teostamine* (N5), *läbiviimine* (N8) ja muid topeltdeverbaale, nt *õppetegevus* (N6). Siin on ilmselt ühe mõjurina mängus ühiskeeldegi tungiv kantseliit. Sageli esineb

sisutu asendusverbina *leidma (-mist)*, nagu (N9) *leiavad kajastamist*. Kirjutaja tundub arvavat: mida rohkem nominalisatsiooni, seda teaduslikum tekst; seetõttugi leidub palju *mine*-tarindeist üleküllastatud tekste.

(N5) Kodanike ja ekspertide kaasamine aitabki täiustada valitsemise teostamist (Fung 2006). Usun, et spetsialistid mängivad esmaolulist rolli tõhusa valitsemissüsteemi ülesehitamisel.

(N5.1) Kodanikke ja eksperte kaasates aidataksegi täiustada valitsemist (Fung 2006). Usun, et spetsialistid mängivad esmaolulist rolli tõhusat valitsemissüsteemi üles ehitades.

(N6) Üheks võimaluseks õppimise on tööalane koolitus, mida on defineeritud kui organiseeritud ja eesmärgistatud õppe-tegevust täiskasvanutele, mis toetab õppija arengut ja toimimist töökohal tema tööalase toimetuleku paranemise kaudu läbi erinevate professionaalsete ja sotsiaalsete oskuste ning teadmiste omandamise (Hake 1999; Jarvis 1998; Märja jt 2003).

(N6.1) Üks võimalusi õppida on tööalane koolitus, mida on defineeritud kui organiseeritud ja eesmärgistatud täiskasvanuõpet, mille käigus omandatud mitmesugused kutse- ja sotsiaalsed oskused ning teadmised toetavad õppija arengut ja töökohal paremat toimetulekut (Hake 1999 ..).

Lõigus (N7) on kahest mõistmisest üks üleaarne kordus – ilmselt esimene. Samuti saanuks ühe ja sama teksti lõikudes (N8)–(N9) vältida tautoloogilisi tüvekorde. Raskepärasust tekitab ka rohke adjektiivsete *tud*-partitsiipide pruuk tagasi-viiteliselt, nt *nimetatud, väljatoodud* (N8); eriti sage on *antud*, ka geneeriliselt. Paljudel juhtudel looks asesõna teksti, mida lugejal hoopis hõlpsam haarata.

(N7) Kuna valiidne test möödab seda ja üksnes seda, mida ta öeldakse mõõtvat (vt nt Heaton 1988: 159; Keeleoskuse mõõtmise käsiraamat, lk 22), siis on õige minugi arvates alustada

testimist isiklike andmete kirjanemise oskuse ja mõistmise kontrollimisest-hindamisest. Arvan, et juba ankeedi täitmise oskus iseenesest peaks mõõtma algset keelemõistmist, ..

(N7.1) .. Keeleoskuse mõõtmise käsiraamat, lk 22), siis on õige alustada testi isikuandmete kirjaneku oskuse kontrollist-hindamisest. Arvan, et juba oskus ankeeti täita peaks iseenesest mõõtma algset keele mõistmist, ..

(N8) Kajastatud on anketeerimise eesmäärke, kuid nimetatud eesmärgid ei anna piisavat alust projektõppe meetodi kasutamise metoodilise juhendi koostamiseks. Väljatoodud eesmärkidest võib teha küll järeldusi õpetajate kogemuste kohta õppeprojektide läbiviimisel ning nende IKT-vahendite kasutamise oskuste kohta ..

(N8.1) Kajastatud on ankeetimise eesmäärke, kuid nimetatud eesmärgid ei anna piisavat alust koostamiseks projektõppe metoodika juhendit. Nendest eesmärkidest võib teha küll järeldusi õpetajate projektikogemuste ning IKT-vahendite kasutamise oskuste kohta ..

(N9) ..ometigi on igasuguse õppeotstarbelise materjali koostamisel vajalik arvestada erinevate nõuetega, mh didaktikanõuetega. Kas metoodilise materjali koostamisel arvestamist vajavad nõuded leiavad kajastamist magistritöös?

(N9.1) ..ometigi on igasugust õppeotstarbelist materjali koostades vaja arvestada eri nõuetega, mh didaktikanõuetega. Kas nõuded metoodikamaterjali loojale kajastuvad magistritöös?

Liigset nominaalsust lisab variant, kus modaalühendverbi *vaja olema* asemel tarvitatakse selle partikkelosise *lik-tuletist*, nt (N9). See on teadustekstides vägagi levinud, nagu ka ohter *on võimalik* pruu modaalverbi *saama* asemel, nt (N10). Viimane on ilmselt inglise *is possible* mõju.

Vahel jääb ehk puudu kindlusest terminipruugis. Kas termin on *õpitu ülekandmine* (N10a) või *õpitu ülekanne* (b)? Viimane on *e-tuletisena* lühem ja väldib *mine*-tarindite kuhjumist, mistõttu tulekski seda eelistada. Terminoloogilisi kahtlusi tekitab ka fraas *formaalse organiseeritud õppimise*. Miks peaks õppimine olema formaalne?

Eesti teaduskeelt muudab raskepärasemaks ka indoeuroopa keelte – enamasti inglise keele – järeltäienditega fraasimalli mõju, eriti kui pole tegu eesti keelele omaste rektsiooniliste atribuutidega, nagu lõigu (N10) fraasis H.

- (N10) (a) Õpitu ülekandmist on võimalik käsitleda⁶¹ kui ühenduslüli formaalse organiseeritud õppimise ja õppija töö vahel, kus töökoht on [kontekst töölasele õppimisele ja õpitu ülekandmisele]_H (Bates ja Khasawneh 2005; Billet 2004; ..).
(b) [---] Seetõttu ei ole õpitu ülekannet vahetute tagasisidelehtede abil võimalik hinnata (Clarke 2004; Dipboye 1997, ..).

- (N10.1) Õpitu ülekannet **saab** käsitada kui ühenduslüli organiseeritud **õppe** ja õppija töö vahel, kus töökoht on tööalase *õppi-mise* ja õpitu ülekande keskkond ~ (?) kontekst⁶² (Bates ja..).

Millal on *mine*-tarindeid liiga? Kas igas (osa)lauses üks on paras mõõt? Kui kolmest tarindist kahe tuum kordub, siis teine on juba ülearu, nagu (N11). Näites (N12) pole kumbki hädavajalik, eriti kui ümbritsevas kontekstis on lähestikku teisigi. Isegi lühikese lihtlause võib sobimatu nominalisatsioon ränkloetavaks muuta (N13).

⁶¹ Laiemastki kontekstist ei selgu, kas see sõna on siin õigustatud, kuid pigem eeldanuks siiski *käsitada* valikut.

⁶² *kontekst* on üks moesõnu, mille asemel tuleks tihti kasutada sisutäpsemat

(N11) Mõnikord võib kõrgtehnoloogilise varustuse kasutamine olla põhjendatud, näiteks ostetud maali originaalsuse tõestamiseks, aga teine osapool peaks sellest kasutamisest teadlik olema.

(N11.1) Mõnikord võib olla põhjendatud kasutada kõrgtehnoloogilist varustust, näiteks tõestamaks ostetud maali originaalsust, aga teine osapool peaks sellest kasutamisest teadlik olema.

(N12) Teiste valdkondade osas on *Open Accessi* tundmine ja digitaalsele teaduskirjandusele vaba juurdepääsuvõimaluse kasutamine minimaalne.

(N12.1) Teistes valdkondades tuntakse *Open Accessi* vähe ja digitaalsele teaduskirjandusele vaba juurdepääsu võimalust kasutatakse minimaalselt.

(N13) Koolitöö toimimise edu aluseks on seal valitsev kord.

(N13.1) Koolitöö **toimib** edukalt, kui valitseb kord.

Kui uurimuses vajalikke mõisteid tuleb niigi tähistada paljude deverbaalsete *mine*-terminitega, on teksti loetavuse huvides seda enam põhjust vältida muid *mine*-tarindeid ja tarvitada teisi eesti keeles loomulikke struktuurivariante, et teadustekst muutuks vaheldusrikkamaks ja sujuvamaks. Arusaamani, et sageli on lugeja huvides märksa parem moodustada kas infiniittarind, kõrvallause või koguni rindlause, jõudsid teaduskeele täiendusõppes osalenud nii mõnigi kord üsna ise, vajades vaid vihjamisi juhtnööre.

Järeldusi

Selleks et eesti oskuskeel ja eriti selle tuumosana teaduskeel oleks konkreetne ja täpne, tuleb igapäev hoolega jälgida, et ta mistahes terminit kasutaks eelistatavalt vaid üht mõistesisu tähistavana võimalikult järjekindlalt. Ei ole otstarbekas tarvi-

tada üht ja sedasama oskussõna kahes („laiemas“ ja „kitsamas mõttes“, nt *oskuskeel*) või veelgi enamas tähenduses (nt *terminoloogia*). Mitmetähenduslikke termineid on kasulik teaduskeeles vältida. Kui seda mingil põhjusel teha ei saa – nt piirialadel, üleminekunähtusi kirjeldades –, siis on kirjutajal vaja kindlasti täpsustada, millist mõistesisu termin just selles tekstis edastab. Parimaid tulemusi terminikorrastuses ja -loomes saavutatakse kahtlemata mistahes muu eriala teadlaste ja keeleteadlaste koostöös.

Terminivara oskuslik tarvitus teadustekstis eeldab ka iga keele omapära mõistmist. Liigse mitmuslikkuse tõttu kaotab eesti teaduskeel palju oma üldistusvõimest ja võib ähmastada sõnumi täpsust seal, kus ainsus ja mitmus saaksid eristada sisult olulist. Umbisikukultus ja ohtrad *mine*-tarindid muudavad aga teksti raskesti loetavaks, mis võib takistada ka kogu uurimuse sisust arusaamist.

Euroopa Liiduga ühinemise eel peetud teaduskeeleartiklutele ülevaates juhib Tõnu Tender (2002: 16) tähelepanu akadeemik Boris Tamme seisukohale, kes toonitas, et tuleb küll vallata mitut võõrkeelt ning digitaalkeelt, ent „eesti keeltki on vaja korralikult osata: (tehnika)teadlastel tuleb õppida end eesti keeles paremini väljendama.“ Korralikult osatakse mitut keelt siis, kui tuntakse iga keele sõnavara ja grammatika eripära ega segata asjatult mitme keele jooni omavahel.

Ingliskeelne teadus on ikka nende pärusmaa, kelle emakeelgi on inglise keel, nagu näitab mitmest sõltumatust uuringust ilmnev tõik: kõigest umbes 20 % kogu maailma ingliskeelseist teadustöödest pärineb muu emakeelega autoreilt, kuigi sünnilt ingliskeelseid teadlasi on märksa vähem muukeelsetega võrreldes. (Guardiano jt 2007: 29) Seega on väär väita, et teaduse rahvusvahelisus taandub ingliskeelsusele.

Akadeemik Anto Raukas (2002: 77) on tõdenud: „ .. valdavat osa eesti teadlaste inglise keeles kirjapandut ei tsiteerita kordagi, mis näitab nende vähest kasutegurit. Samal ajal võinuks nendes töödes avaldatud mõtete ja ideede kasutegur oma rahvale olla võrreldamatult suurem. **Enamik teadlasi kirjutab halvasti isegi emakeeles** .. Olen lugenud paljude noorteadlaste ingliskeelseid üllitisi, millest esialgu on aru saada hoopis võimatu. [-] Kuid kui halvas inglise keeles kirjutamine on veel kuidagi võimalik, siis **halvas inglise keeles mõtlemine ei saa anda täisväärtuslikku tulemust.**“⁶³

Keele ja mõtlemise seotuse tõttu on kindel, et ka kehvast eesti keeles mõtlemine ei vii täisväärtusliku teadustulemuseni. Mistahes uuritava nähtuse või objekti ülikeerukadki omadused ja seosed ei nõua kirjelduseks kasutatava keele ülikeerukust, pigem vastupidi. Tundes eesti keele struktuuri võimalusi, suudetakse luua kergesti loetavat ja täpset mõtet edastavat teadusteksti. Neid võimalusi on vaja järjekindlalt tutvustada iga eriala magistrantidele ja doktorantidele terminiõpetuse ja eesti teaduskeele kursustena. Samuti on kasulik tihendada mistahes valdkonna eriteadlaste koostööd keeleteadlastega.

Kirjandus

- EKSS 1991a = Eesti kirjakeele seletussõnaraamat, I köide, 2. vihik.
Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.
- EKSS 1991b = Eesti kirjakeele seletussõnaraamat, I köide, 4. vihik.
Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.
- EKSS 1992 = Eesti kirjakeele seletussõnaraamat, II köide, 3. vihik.
Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.

⁶³ Siinne esiletõst – P.N.

- EKSS 1998 = Eesti kirjakeele seletussõnaraamat, V köide, 2. vihik. Peatoimetaja Rudolf Karelson. Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.
- EKSS 2000 = Eesti kirjakeele seletussõnaraamat, V köide, 4. vihik. Peatoimetajad Valve Kullus ja Rudolf Karelson. Eesti Keele Instituut. Väljaandja Eesti Keele Sihtasutus.
- EKSS 2001 = Eesti kirjakeele seletussõnaraamat, VI köide, 1. vihik. Peatoimetajad Mai Tiits, Tiia Valdre ja Leidi Veskis. Eesti Keele Instituut. Eesti Keele Sihtasutus.
- EKSS 2009 = Eesti keele seletav sõnaraamat. Eesti kirjakeele seletussõnaraamatu 2., täiendatud ja parandatud trükk. Toimetajad Margit Langemets, Mai Tiits, Tiia Valdre, Leidi Veskis, Ülle Viks, Piret Voll. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus; <http://www.eki.ee/dict/ekss/>
- Erelt, Mati (2006). Lause õigekeelsus. Juhatused ja harjutused. Tartu
- Erelt, Tiiu (1982). Eesti oskuskeel. Toimetanud U. Agur. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut . Tallinn: Valgus.
- Guardiano, Cristina; Favilla, M. Elena; Calaresu, Emilia 2007. Stereotypes about English as the language of science. – Carli, Augusto; Ammon, Ulrich (Eds.) Linguistic inequality in scientific communication today. AILA Review, Vol. 20, 28–52.
- Kasik, Reet (2007). Sissejuhatus tekstiõpetusse. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kasik, Reet & Mati Erelt, Tiiu Erelt (2007). Eesti keele väljendusõpetus kõrgkoolidele. Tartu.
- Kerge, Krista (2003). Keele variatiivsus ja *mine*-tuletus allkeelte süntaktilise keerukuse tegurina. Tallinn: Tallinna Pedagoogika-ülikooli kirjastus.
- Mereste, Uno (2000 (1969)). Oskuskeele üldprobleeme kaug- ja lähivaates. – Oskuskeel ja seaduste keeleline rüü. Tallinn: EKS, 2000 (1969), lk 57–83.

- Nemvalts, Peep (2000). Aluse sisu ja vorm. Tallinn: Eesti keele sihtasutus.
- Nemvalts, Peep (2003). Kas mida rohkem, seda uhkem? – Õiguskeel nr 4, lk 6-9.
- Nemvalts, Peep (2004). Eesti keel ja euroidentiteet. – Kiil' ja hindätiidmine / Keel ja identiteet. Toimõndanuq Karl Pajusalu ja Jan Rahman. Võro Instituudi Toimõndusõq / Publications of Võro Institute 16. Võro, lk 85-96.
- Nemvalts, Peep (2006). Vaatmik, mitte poster! – Sirp 20.01.2006
- Nemvalts, Peep (2007). Õigus mõista õigusakte. – Õiguskeel, nr 1, lk 16-20
- Nemvalts, Peep (2008). Võõrsõna – harituse või harimatuse tunnus? – Kalender 2009. Tallinn: Olion, lk 65-69.
- Nemvalts, Peep (2009). Kõrgharituks selges eesti keeles. (Arvustus: Reet Kasik, Mati Erelt, Tiiu Erelt. Eesti keele väljendusõpetus kõrgkoolidele. Toimetanud Tiiu Erelt. Tartu, 2007. 181 lk.) – Keel ja Kirjandus nr 11, lk 869-872.
- Rajandi, Henno (1977). Keel: protsess ja süsteem. – Keel ja Kirjandus nr 2, lk 75-87.
- Raukas, Anto 2002. Eesti Entsüklopeedia eesti teaduskeele hoidjana. – *Eesti keel teaduskeelena ja Euroopa Liit*. Toim. Tõnu Tender ja Elsa Pajumaa. Tallinn: Tallinna Teadlaste Maja, 73-83.
- Tender, Tõnu 2002. Kokkuvõte projekti „Eesti teaduskeel ja Euroopa Liit“ raames toimunud aruteludest. – *Eesti keel teaduskeelena ja Euroopa Liit*. Toim. Tõnu Tender ja Elsa Pajumaa. Tallinn: Tallinna Teadlaste Maja
- VL 2000 = Eduard Vääri, Richard Kleis, Johannes Silvet, Võõrsõnade leksikon. Kuues, uuendatud trükk. Parandanud ja täiendanud Eduard Vääri. Tallinn: Valgus.
- VS 2005 = Võõrsõnastik. 2., täiendatud ja ümbertõõtatud trükk. Üldtoimetaja Ruth Mägi. Tallinn: TEA.

ÕS 1960 = Õigekeelsuse sõnaraamat. Toimetanud E. Nurm, E. Raiet ja M. Kindlam. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.

ÕS 1976 = Õigekeelsussõnaraamat. Toimetanud R. Kull ja E. Raiet. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn: Valgus.

ÕS 1999 = Eesti keele sõnaraamat ÕS 1999. Toimetanud Tiiu Erelt. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

ÕS 2006 = Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2006. Toimetanud Tiiu Erelt. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

From terminology science to academic Estonian

Peep Nemvalts

Summary

During 90 years of university instruction and making science in Estonian, academic texts have been changed considerably. This is most evident in changes of specialised vocabulary which has been developed mostly by the (voluntary) terminology committees in many fields of science.

This article deals, firstly, with the need of using some general terms of academic Estonian in a more precise and systematic way, in accordance with the notional level. Polysemantic use of terms should be avoided where possible, e.g. the fourfold meaning of *terminoloogia* (terminology). Also, some newer terms are promoted, e.g. *vaatmik* (poster), *enesetaju* (identity).

Secondly, some most spread structural deviations of Estonian in academic texts are actualised: the impact of English passive on Estonian impersonal sentences, the redundant use of plural forms which diffuses the sense of generalisation and distributiveness, and excessive use of nominalisations which makes texts too complicated for the reader to follow.

It is argued that deep knowledge of the language structure is inevitable for writing texts with a clear scientific content, and concluded that courses of academic Estonian and Estonian terminology have to be taught on regular bases at MA and PhD levels.

Keywords: Estonian terms, impersonalisation, nominalisation, grammatical number, LSP, Estonian for Specific Purposes

Autor

PhD **Peep Nemvalts** on Tallinna Ülikooli eesti keele ja kultuuri instituudi vanemteadur, TLÜ teaduskeelekeskuse juhataja.

Peep.Nemvalts@tlu.ee